

نقش وظایف زن و شوهر در استحکام خانواده بر پایه منابع اسلامی

معصومه حسنی^۱، نجیب‌الله نوری^۲

چکیده

پژوهش حاضر به منظور تبیین نقش وظایف زن و شوهر در استحکام خانواده بر پایه منابع اسلامی انجام شده است. در پژوهش حاضر نخست عوامل مختلف مؤثر بر استحکام خانواده از پژوهش‌های مختلف گزارش شده است. سپس با استفاده از روش اسنادی و تحلیل متون دینی به وظایف زن و شوهر و نقش آنها در استحکام خانواده پرداخته است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که وظایف زن و شوهر به چهار دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول وظایف زن و شوهر پیش از ازدواج که به نحوه تشکیل خانواده مربوط می‌شود شامل: رعایت کفویت و همسانی، رعایت اصالت و نجابت خانوادگی، رعایت ایمان و تقوا در تشکیل خانواده، رعایت شاخص خردمندی، توجه به شاخص زیبایی و توجه به اخلاق نیکو در تشکیل خانواده. دسته دوم وظایف مشترک زوجین پس از ازدواج که عبارتند از: احترام، آراستگی، همکاری، اجتناب از تندخویی، دوری از بدزبانی و ارضای نیازهای جنسی، دسته سوم وظایف مختص شوهر که شامل موارد زیر است: مدیریت خانواده، تأمین اقتصاد خانواده و هدایت معنوی. دسته چهارم وظایف مختص زن که موارد زیر را شامل می‌شود: تمکین و اطاعت از شوهر، هماهنگی در فعالیت خارج از منزل، حفظ اموال شوهر و تدبیر منزل. بر پایه یافته‌های این پژوهش ایفای این مجموعه وظایف می‌تواند نقش اساسی در استحکام خانواده داشته باشد. این یافته‌ها را می‌توان بر پایه نظریه نقش‌ها تبیین کرد؛ زیرا هرکدام از وظایف نقش زن و شوهر را تعیین می‌کند.

واژگان کلیدی: استحکام خانواده، وظایف زن و شوهر، منابع اسلامی.

۱. دانش‌پژوه کارشناسی روان‌شناسی و معارف اسلامی از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی (ع)، العالمیه، قم، ایران.

۲. مدرس گروه علمی-تربیتی روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی (ع)، العالمیه، قم، ایران.

۱. مقدمه

خانواده یک مجموعه انسانی است که در نوپاترین و کوچک‌ترین شکل خود، دست‌کم دو انسان با ویژگی‌های گوناگون و با دو شخصیت متفاوت را در کنار هم قرار می‌دهد. (شاملی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۶) این نهاد به حفظ و تربیت نوع انسانی می‌پردازد و فرزندان در چارچوب خانواده ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی مناسب را فرامی‌گیرند (رمضان‌نرگسی، ۱۳۸۶، ص ۱۶۱). خانواده یکی از نهاد‌های بنیادی در اجتماعات بشری است به گونه‌ای که تزلزل خانواده زمینه‌ساز زوال یک فرهنگ می‌گردد (دامن‌پاک مقدم، ۱۳۸۶، ص ۲۰۸). در همه جوامع از گذشته تا امروز خانواده اساسی‌ترین بنیان هر جامعه بوده است. بنابراین، اعضا و روابط خانواده، سرمایه هر جامعه را تشکیل می‌دهد و نوع نقش‌ها توسط اعضای خانواده به صورت بخشی از فرایند اجتماعی شدن به فرد آموخته می‌شود (حکمت‌نیا و بهادری جهرمی، ۱۳۹۵، ص ۲۹).

خانواده به عنوان یک نهاد بسیار مهم از زوایای مختلف، مورد تحقیق و پژوهش دانشمندان و پژوهشگران قرار گرفته است. به دلیل اهمیت و جایگاه خانواده هر شاخه از دانش، گذری بر آن زده است. یکی از مباحث مهم در بحث خانواده، استحکام خانواده است. (شجاعی، ۱۳۸۶، ص ۳۳۲) استحکام خانواده مانند هر پدیده انسانی دیگر تحت تأثیر عوامل و متغیرهای مختلف قرار دارد. پژوهشگران در پژوهش‌های مختلف به یک یا چند تا از عوامل مؤثر بر استحکام خانواده اشاره کرده‌اند (دامن‌پاک مقدم، ۱۳۸۶، ص ۲۰۷)؛ نقش حقوق مالی بانوان را در استحکام خانواده برجسته کرده‌اند (نوری، ۱۳۸۸، ص ۷۳) و به نقش مثبت‌اندیشی در استحکام خانواده اشاره نموده و مثبت‌اندیشی را به دلیل تأثیر بر درک رضایت، درک حمایت، مقابله با تنش‌ها، توجه به ویژگی‌های مثبت افراد خانواده، توجه به امکانات درون خانه، تفسیر مثبت رفتارهای افراد خانواده، جلب محبت و سلامت روانی افراد خانواده بر استحکام خانواده مؤثر می‌دانند. شریفی و همکاران (۱۳۹۶، ص ۶۱) نقش خوش‌بینی را در استحکام خانواده تبیین نموده و متغیرهای مرتبط با خوش‌بینی را در استحکام خانواده را بررسی کرده است. نتایج پژوهش حاکی از این است که

خوش‌بینی بر مبنای توجه به جنبه‌های مثبت زندگی، ارائه تفسیرهای صحیح از رفتار دیگران و انتظار نتایج خوشایند بر پایه توجه و تفسیرهای مثبت در استحکام خانواده اثر دارد.

شجاعی (۱۳۸۶، ص ۳۳۱) به نقش فرزند در استحکام خانواده پرداخته است. افروز و خانبانی (۱۳۸۶، ص ۱۱۵) نقش فرزندآوری را در استحکام خانواده مورد پژوهش قرار داده است. نبی‌زاد (۱۳۹۹، ص ۱۶۳) نیز حضور فرزندان در خانواده بر ساحت‌های مختلف زندگی مؤثر می‌داند از جمله: تسهیل تحمل مشکلات و ناهمواری‌ها، سلامت جسمی و شادکامی والدین، استحکام بنیان خانواده، ارتقای شخصیت انسانی و درجات معنوی پدر و مادر را می‌توان نام برد. همچنین در زمینه استحکام خانواده غلام‌پور و سکین عبدالغنی (۱۳۸۸، ص ۹۱) به مجموعه عوامل درونی و بیرونی اشاره کرده‌اند. عوامل بیرونی به سه عامل: فرهنگ و محیط اجتماعی، اقتصاد جامعه و خانواده‌های طرفین مربوط می‌شود و عوامل درونی بر توجه به جایگاه خانواده، سرپرستی خانواده، تثبیت نقش‌ها و محبت زن و شوهر تأکید دارد. همچنین نوری (۱۳۸۹، ص ۸۷) عوامل تضعیف استحکام خانواده را در سه دسته موانع فردی (بدگمانی، بی‌اعتمادی، بدزبانی، لجاجت و سرسختی، تحقیر، عیب‌جویی، سرزنش، عدم گذشت، بی‌عفتی، اعتیاد)، موانع خانوادگی و فرهنگی (همنشینی و الگوگیری از افراد منحرف، دخالت نابه‌جای اطرافیان، تأثیر رسانه‌ها، سرگرمی‌های مجازی) و موانع اقتصادی (ضعف مدیریت مالی خانواده، چشم و هم‌چشمی، تجمل‌گرایی و اسراف، خساست مرد) مطرح کرده است. حسن‌زاده (۱۳۹۲، ص ۴۵) با استفاده از منابع اسلام و آثار متفکران تربیتی، عوامل زیر را در استحکام خانواده مؤثر دانسته است: حسن معاشرت در خانواده، نظم و انضباط، وجود روحیه مشورت در خانواده، صبر و پایداری زندگی، روحیه عفو و گذشت، حاکمیت صداقت در فضای خانواده، پرهیز از سوء ظن، آفت حسد، رازداری و وفاداری، مشی با آرامش و بی‌تکبر، حلم و بردباری، ترس از کیفر الهی، دوری از افراط و تفریط، تواضع، دوری از سختگیری و اسراف و نیز احسان به پدر و مادر.

در پژوهش حسین‌خانی (۱۳۸۶) بر موضوع مهم‌گزینش مناسب همسر در استحکام و تحکیم خانواده تأکید نموده است. دسته‌ای دیگر از عوامل در پژوهش بنی‌اسدی (۱۳۹۹، ص ۸۷) عبارتند از: توجه زن به سنخیت همسر در تشکیل خانواده، پرهیز از بیان مطالب اختلاف افکن، دوری از انجام رفتارهای تنش‌زا، تأکید بر اظهار محبت زوجین نسبت به یک دیگر، تأکید بر انجام اعمال محبت‌زا بین زوجین، ترغیب زن به اطاعت همسر، رسیدگی شایسته به امور منزل، ترغیب زن به رعایت حال همسر، تشویق به رفتارهای زناشویی، تغافل زن از خطاهای همسر و عفو و گذشت زن نسبت به همسر می‌شود. با به‌کارگیری موارد فوق و هنرنمایی زن حصول استحکام خانواده امری قطعی است. همچنین م مؤذنی و رکن‌الدینی (۱۳۹۹، ص ۷۵) نقش وفاداری در استحکام خانواده در تمدن یونان و اسلام را بیان و نتایج به‌دست‌آمده را با آیات قرآن ارزیابی کرده و دیدگاه اسلام در مورد نقش وفاداری در استحکام خانواده را بیان کرده است. نجفی و همکاران (۱۳۹۵، ص ۹۵) به نقش ساده‌زیستی در استحکام خانواده اشاره کرده است. شعبان‌پوریچا و همکاران (۱۳۹۷، ص ۹۶) نقش نقش شبکه خویشاوندی را در استحکام خانواده هسته‌ای تحقیق نموده است. نظری توکلی (۱۳۸۹، ص ۱۵۳) نقش پوشش بانوان را در استحکام خانواده نشان داده است. پناهی (۱۳۸۹، ص ۷۷) روی التزام به آموزه‌های دینی در استحکام تأکید کرده است (رحیمی، ۱۳۹۲، ص ۱۲۵) و رزق حلال را در استحکام خانواده مؤثر می‌داند.

با توجه به پژوهش‌هایی که مطرح شد، یکی از عواملی که می‌تواند در استحکام خانواده نقش داشته باشد، وظایف مشترک و اختصاصی زن و شوهر است. بنابراین، هدف پژوهش حاضر آن است که وظایف زن و شوهر در استحکام خانواده با توجه به منابع اسلامی روشن شود. سؤالات پژوهش حاضر این است که وظایف زن و شوهر چگونه بر استحکام خانواده اثر می‌گذارد. که مشتمل بر سؤالات فرعی زیر است: وظایف زن و شوهر چیست؟ وظایف اختصاصی مرد چیست؟ وظایف اختصاصی زن چیست؟

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از روش اسنادی و تحلیل متون دینی انجام شده است. منظور از تحلیل متون دینی آن است که آیه، روایت یا نظری از دانشمندان مسلمان به عنوان شاهد، دلیل و مستند برای مدعای نویسنده گردآوری می شود و پس از ارائه متن آیه و روایت ترجمه آن ذکر می شود. سپس چگونگی دلالت آن بر استحکام خانواده با استفاده از تحلیل پژوهش گر بیان می شود. این روش اسنادی نامیده می شود؛ زیرا به منابع اسلامی استناد می شود و تحلیلی نامیده می شود؛ زیرا چگونگی استناد به تحلیل، برداشت و ذهنیت پژوهش گر مربوط می شود.

۳. یافته های پژوهش

یافته های پژوهش حاضر نشان می دهد که وظایف زن و شوهر را می تواند در چهار دسته قرار داد: اول وظایف پیش از ازدواج، دوم وظایف مشترک پس از ازدواج، سوم وظایف اختصاصی شوهر، چهارم وظایف اختصاصی زن.

۳-۱. وظایف مشترک زوجین پیش از ازدواج

زن و شوهر به عنوان دو عضو مهم خانواده و کسانی که اساس و بنیان خانواده را پایه ریزی می کنند دو نوع وظایف مشترک دارند: نخست وظایف پیش از ازدواج که به نحوه انتخاب همسری و تشکیل پایه و اساس خانواده برمی گردد. ازدواج به خاطر اینکه زمینه تشکیل خانواده است مهمترین بنیان جامعه است که اهمیت ویژه ای دارد. بنابراین، توجه خاص از سوی زن و مرد را می طلبد. اطلاعات دقیق و کافی در مورد هر مقوله ای باعث شناخت لازم و در نتیجه تصمیم صحیح می شود. اکثر روان شناسان متخصصان خانواده معتقدند که هر اندازه زن و مرد قبل از ازدواج اطلاعات صحیح و دقیق تری از هم داشته باشند، ازدواج موفق تری خواهند داشت. (جمعی از نویسندگان، ص ۲۷) در اسلام نیز اصل تربیت فرزند را قبل از ازدواج بیان کرده اند که این نشانه اهمیت این امر است.

۳-۲. ملاک‌های ازدواج موفق

۳-۲-۱. رعایت کفویت و همسانی

کفو به معنای برابری، شباهت، یکسانی و شایستگی است. در ازدواج نیز یکی از معیارهای اصلی به شمار می‌آید؛ زیرا به خاطر شباهت‌ها و شایستگی‌های افراد، شناخت و برقراری ارتباط برای افراد آسان‌تر می‌شود. البته این برابری و شباهت به این معنا نیست که عین هم باشند بلکه متناسب بودن مد نظر است. پیامبر گرامی اسلام فرمود: «همه مؤمنین و معتقدین به دین اسلام و دستورهای آن، کفو یکدیگرند» (عاملی، ۱۴۰۹، ۲۹/۴). طبق این روایت دین یعنی، پایبند بودن به اصول و چارچوبی خاص. شخص پایبند به اصول دینی را بهتر و راحت‌تر می‌توان شناخت و این شناخت منجر به برقراری ارتباط صحیح می‌شود. دکتر هادسون از دانشگاه تگزاس در تحقیقات خود می‌گوید: «زوج‌هایی که در روابط خود احساس رضایت و خشنودی می‌کنند، تفاهم را مشکل و مسئله خود نمی‌دانند. در حقیقت آنها گفته‌اند، توانسته‌اند ارتباط برتری با همسر خود برقرار کنند نه اینکه شخصیت‌هایشان را اصلاح و تغییر داده باشند. همان‌طور که خداوند در قرآن کریم فرمود: «زنان ناپاک از آن مردان ناپاکند و مردان ناپاک نیز به زنان ناپاک تعلق دارند و زنان پاک از آن مردان پاک و مردان پاک از آن زنان پاکند» (نور: ۲۶). البته هم‌کفو بودن شامل همه زمینه‌های اقلیمی، فرهنگی، اقتصادی و... می‌شود چون انسان اجتماعی است و نیازمند برقراری ارتباط با اجتماع و جامعه خویش است با تشکیل خانواده ناگزیر با جامعه جدید نیز در ارتباط باشد. بنابراین، لازم است متناسب همان جامعه باشد تا در برقراری ارتباط با مشکلی مواجه نشود.

۳-۲-۲. رعایت اصالت و نجابت خانوادگی

اصالت و نجابت خانوادگی به معنای پول و ثروت و موقعیت اجتماعی نیست بلکه به معنای پاکی و عفیف بودن و پایبند بودن به اصول اخلاقی بودن خانواده مربوط است. علاوه بر ژنتیک، محیط نیز در شکل‌گیری شخصیت انسان نقش دارد. در اسلام نیز به هر دو آنها اشاره شده است. پیامبر گرامی اسلام فرمود: «برای خود همسری شایسته انتخاب کنید؛ زیرا عرق (ژن‌ها) خصایص والدین را به نسل‌های بعد انتقال می‌دهد» (مغربی، ۱۹۶۳، ۵۷۴/۲). در جای دیگر فرمود: «از خضراء

الدمن (گیاه روییده در میان کثافات) بپرهیزید. گفته شده ای رسول خدا خضراء الدمن چیست. فرمود: زن زیبارویی که در خانواده ای فاسد رشد کرده است» (کلینی، ۱۳۶۵، ۳۳۲/۵). دکتر آلکسیس کارل می گوید: «در علم ژنتیک ثابت شده که برخی از صفات پسندیده یا ناپسندیده والدین از طریق (ژن های) که (کروموزوم) وجود دارد به فرزندان منتقل می شود. بنابراین، فرزند به هنگام گام نهادن به عرصه حیات، نسخه خلق و خوی والدین را به خود همراه دارد» (آلکسیس کارل، ۱۳۸۴، ص ۲۵۳). دکتر کارل با بیان رخی صفات نشان داده که برخی صفات از طریق غیر ژن به انسان داده می شود همان چیزی که امروزه روان شناسان به آن معتقدند که وراثت و محیط هر دو عامل شکل گیری شخصیت انسان است.

۳-۲-۳. رعایت ایمان و تقوا در تشکیل خانواده

یکی دیگر از معیارهای مهم ازدواج، ایمان و تقواست. امام علی (علیه السلام) فرمود: «ایمان بر چهار چیز استوار است: اول شکیبایی دوم بر یقین سوم بر عدل و عدالت و چهارم بر جهاد». (نهج البلاغه، حکمت ۳۰) طبق این روایت وقتی ایمان در خانواده ای راه پیدا کند دشواری ها و مشکلاتی که متوجه این خانواده می گردد زن و شوهر را به ستوه درنیاورده بلکه هر دو با الهام از ایمان، صبر و شکیبایی را پیشه خود ساخته از استحکام چیزی کاسته نمی شود (رشیدپور، ۱۳۷۳، ص ۲۳). البته تحقیقات انجام شده نشان می دهد که میزان رضامندی و خشنودی از زندگی بین افراد مذهبی بالاتر از افراد غیر مذهبی است. پر واضح است که انسان مذهبی خود را مقید به برخی اصول می داند و چون این اصول (دین) براساس فطرت انسان هاست و در جهت رشد و کمال انسان است، پس باعث رضامندی و خشنودی افراد می شود. در یک بررسی که گلن و ویور انجام داده اند، آشکار شد که انجام اعمال مذهبی از جمله رفتن به کلیسا بیش از دیگر متغیرهای مورد بررسی، رضامندی از ازدواج را بیش بینی می کند (غباری بناب، ۱۳۷۴). آرگیل میزان طلاق در آمریکا را برای افراد غیر مذهبی ۴۵٪، برای کاتولیک ها ۲۷٪ و برای پروتستان های لیبرال ۲۱٪ گزارش می کند. (پهلوانی، و همکاران، ۱۳۷۷). به همین دلیل امام حسن (علیه السلام) در پاسخ به شخصی که از ایشان برای ازدواج دخترشان راهنمایی خواست فرمود: «برای دخترت همسری باتقوا و مؤمن

انتخاب کن؛ زیرا اگر دوست بدارد، اکرامش می‌کند و اگر از او خوشش نیاید به وی ستم روا نمی‌دارد» (طبرسی، ۱۴۱۳، ۴/۴۴۶).

۳-۲-۴. رعایت شاخص خردمندی

اساس و برتری انسان بر سایر موجودات عقل اوست. زن و مرد باید از نظر رشد عقلی نیز با هم سنخیت داشته باشند. نقص در رشد و تحول اجتماعی و عقلانی و به عبارتی دیگر، عدم پختگی موجب رفتارهای نسنجیده و نامناسب با شرایط مختلف می‌شود. افزون بر این، واکنش به رفتارهای دیگران نیز نیازمند تحول یافتگی مناسب است. همین مسئله زمینه اختلاف زن و شوهر را فراهم می‌کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده: «بپرهیزید از ازواج با احمق؛ زیرا صابحت و زندگی با او بلاست و فرزندانش نیز تباه می‌شوند» (مجلسی، ۱۴۰۴، ص ۱۰۳).

۳-۲-۵. توجه به شاخص زیبایی

انسان زیبایی را دوست دارد و براساس همین تمایلش به سمت زیبایی در انتخاب همسر که یکی از تصمیم‌های مهم زندگی انسان است، یکی از معیارهای انتخابش قرار می‌دهد. البته زیبایی در کنار دیگر معیارها می‌تواند انتخاب دقیق و صحیح را به همراه داشته باشد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «بدترین زنان امت من زنانی است که زیبایی‌اش بیشتر و صداقش کمتر است» (مجلسی، ۱۴۰۴، ۳۴۷/۱۰۸). باید به این نکته توجه داشت که زیبایی، نعمتی خدادادی است و انسان نقشی در آن ندارد، اما هم‌کفو بودن زن و مرد در زیبایی مورد نظر است چون ممکن است این سنخیت رعایت نشود و باعث بروز مشکلاتی شود. مردان از طریق چشم، بیشتر تحریک می‌شوند. بنابراین، اگر تناسب زیبایی با همسرشان را نداشته باشند امکان اینکه به سمت انحراف کشیده شوند و عفت و پاکدامنیشان لکه‌دار شود، بسیار است. برعکس این قضیه نیز وجود دارد. این یکی از عوامل برهم زنده آرامش خانواده است.

۳-۲-۶. توجه به اخلاق نیکو در تشکیل خانواده

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «خدایا به تو پناه می برم از همسری که قبل از رسیدن به پیری، پیرم کند». در روان شناسی نیز خلق و خوی انسان که متأثر از ژنتیک و محیط فرد می داند، می تواند به راحتی از طریق اطرافیان و موقعیت اجتماعی و فرهنگی به آن تا حدود زیادی شناخت پیدا کرد. داشتن اخلاق نیکو که نشان از داشتن دوره های رشدی با کمترین بحران ها یا به عبارتی ناکافی ها پشت سر گذاشته به خوبی براساس محیط و نوع تربیت حل شده و به ناهشیاری شخص فرستاده نشده است در حال حاضر شخص توانایی مبارزه با مشکلات را با تسلط بر خویش و محیط و پیدا کردن راه حل مناسب را دارد. در کنار معیارهای ذکر شده معیارهای دیگری چون سن، تحصیلات... نیز وجود دارد که می توان گفت زیرشاخه های معیارهای بیان شده است.

۴. وظایف مشترک زوجین پس از ازدواج

زن و شوهر در زندگی خانوادگی وظایف مشترک دارند که انجام آنها می تواند استحکام خانواده را ارتقا دهد. این وظایف شامل: احترام، آراستگی، همکاری، اجتناب از تندخویی، اجتناب از بدزبانی و ارضای نیاز جنسی است.

۴-۱. احترام

هر انسانی به شخصیت خویش علاقه مند است و از خدشه دار شدن آن می رنجد. از طرفی ایجاد و پایداری هر رابطه ای در گرو حفظ شخصیت و حرمت طرفین است. در صورت رعایت بر تداوم و انس و الفت و محبت طرفین می افزاید. همچنین بر عکس آن باعث کینه، کدورت و نفرت می شود. استاد مطهری عشق و احترام نسبت به زن را این گونه تشبیه کرده است: «مرد مانند کوهسار است و زن به منزله چشمه فرزندان، گل ها و گیاهان. چشمه باید باران کوهسار را دریافت و جذب کند تا بتواند آن را به صورت آب صاف و زلال بیرون دهد و گل و سبزه ها را شاداب و خرم کند. پس همان گونه که رکن حیات دشت، باران کوهستانی است، رکن حیات خانوادگی نیز احساسات و عواطف مرد نسبت به زن است که در پرتو آن، هم زن، هم زندگی و هم فرزندان صفا و جلا و خرمی

می‌گیرد». در سیره ائمه معصومین این نکته همیشه رعایت شده است. در عرب کنیه رسم است و برای احترام گذاشتن به کسی از آن استفاده می‌کنند. حضرت زهرا علیها السلام نیز همیشه امام علی علیه السلام را ابالحسن خطاب می‌کرد. پس صمیمیت نه تنها مانع رعایت ادب نیست بلکه رعایت ادب باعث افزایش صمیمیت و انس و الفت می‌شود.

۴-۲. آراستگی

اسلام دین پاکیزگی است و بیان شده است که نظافت و پاکیزگی نشانه ایمان است. با توجه به اینکه انسان ذاتاً زیبایی و آراستگی را دوست دارد سفارش شده است که زن و شوهر خود را برای یکدیگر بیارایند. این کار علاوه بر اینکه احترام به خواست یکدیگر می‌شود عفت و پاکدامنی را نیز در پی دارد. آراستگی زن و شوهر هر دو مهم است همان گونه که مرد دوست دارد زنش را ببیند زن نیز دوست ندارد شوهرش را ژولیده و نامرتب ببیند. امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «زنان دوست دارند شوهران خود را در همان زینتی ببیند که مردان دوست دارند زنشان را به آن صورت آرایش کرده مشاهده کنند» (مجلسی، ۱۴۰۶، ۱۰۱/۷۳).

۴-۳. همکاری

در هر کاری وقتی همه اعضای آن مجموعه با هم همکاری می‌کنند و همه کارها بر دوش یک شخص نباشد کارها مرتب، به موقع و بدون فشار بر شخصی به پایان می‌رسد. در خانواده نیز با وجود وظایف مشخص شده بهتر است همکاری صورت بگیرد. همان گونه که با وجود اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله کارهای درون منزل را به فاطمه زهرا علیها السلام و وظایف بیرون از خانه را به امام علی علیه السلام سپرده بود، امام علی علیه السلام در کارهای منزل نیز به همسرش کمک می‌کرد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «امام علی علیه السلام همواره هیزم می‌آورد، آب مورد نیاز خانه را تأمین می‌نمود و خانه را جارو می‌کرد. حضرت زهرا علیها السلام نیز آرد درست می‌کرد و خمیر آماده نموده، نان می‌پخت» (کلینی، ۱۳۶۵، ۸۶/۵). افراد همدل سه خصلت مهم دارند: اول اینکه با دیگران همدردی می‌کنند؛ یعنی درباره نیازهای دیگران نوعی احساس نگرانی دارند. دوم اینکه با دیگران اشتراک نظر دارند؛ یعنی قادرند خود را

به جای دیگران بگذارند و به مسائل از نگاه آنان بنگرند و سوم اینکه دارای احساسات همدلانه هستند (سالاری فر، ۱۳۹۶، ص ۳۰۲).

۴-۴. اجتناب از تندخویی

از جمله رفتارهای برهم زننده آرامش، تندخویی است که باعث تیرگی روابط و ایجاد فاصله‌هاست. عوامل مختلفی زمینه‌ساز این رفتار است. این رفتار از نظر روان‌شناسی علاوه بر آسیب فردی، آثار سوء بر روی دیگران از جمله فرزندان نیز دارد. از جمله این آثار عدم اعتماد، اضطراب، ترس و... است که بر روی شخصیت فرزندان در بزرگسالی اثر می‌گذارد. اسلام نیز در آیات و روایت‌های فراوانی این صفت را مورد نکوهش قرار داده است. در سوره آل عمران علت پیروزی پیامبر ﷺ بر قلب‌ها مهربانی و نرم‌خویی آن حضرت بیان شده است: «به برکت رحمت الهی با مردم نرم و مهربان شدی و اگر خشن و سنگدل بودی از اطراف تو پراکنده می‌شدند» (آل عمران: ۱۵۳). انسان هنگام عصبانیت و تندى به سرعت واکنش نشان می‌دهد. امام علی (ع) می‌فرماید: «تندخویی نهایت حماقت است» (مجلسی، ۱۴۰۶، ۶/۱۶۰). نتیجه حماقت، پشیمانی است.

۴-۵. اجتناب از بدزبانی

یکی دیگر از رذایل اخلاقی که بسیار هم رواج دارد بدزبانی است. گاهی اوقات افراد فکر می‌کنند با ناسزاگویی، شخص مقابل را تنبیه می‌کنند و راه حل مناسب برای حل مشکلشان است. این تفکر غلط نه تنها کمکی به برطرف‌سازی مشکل نمی‌کند علاوه بر حرمت‌شکنی شخص ناسزاگو بر مشکلات نیز می‌افزاید. پیامبر گرامی اسلام می‌فرماید: «همانا یکی از بدترین بندگان خدا کسی است که به دلیل فحاش بودنش، دیگران همنشینی با او را خوش دارند» (کلینی، ۱۳۶۵، ۲/۳۲۵). روان‌شناسان عوامل مختلفی را عامل به وجود آمدن پرخاشگری در شخص می‌دانند از جمله: ناکامی، شخصیت، تحریک مستقیم از سوی شخص دیگر. بنابراین، برای روبه‌رو شدن با این افراد بهتر است ابتدا زمینه فراهم نشود و اگر این اتفاق افتاد، آن شخص تحریک نشود چون کمکی به بهبودی نمی‌کند بلکه باید دنبال درمان بود (سالاری فر، ۱۳۹۶، ص ۲۶۴).

۴-۶. ارضای نیازهای جنسی

انسان براساس غریزه و فطرتش علاوه بر تولید نسل، تأمین امنیت روحی و روان و عاطفی نیازمند ارضای جنسی است. بی‌تردید ارضای نیاز جنسی، ارتباط مستقیمی با رضایت عاطفی زوجین دارد و تأمین‌کننده امنیت روحی و روانی آنهاست. اسلام به دلیل اهمیت آن علاوه بر ارضای جنسی به نحوه آن نیز توجه کرده است. در روایتی از پیامبر گرامی اسلام ﷺ آمده است: «سه چیز ستم محسوب می‌شود و سوم، آمیزش با همسر پیش از بازی و شوخی با اوست» (عاملی، ۱۰۴۹، ۱۱۹/۲۰). امروزه جامعه‌شناسان خانواده، روابط جنسی بدون معاشقه را امری پست و حیوانی می‌دانند که منحصر به افراط در شهوت‌رانی می‌شود (دانیلو، ۱۳۸۳، ص ۲۶). طبق آمارهای طلاق درصد بالایی از علل طلاق مربوط به عدم ارضای جنسی بیان شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که رضامندی خانوادگی با رضامندی جنسی رابطه دارد. زوج‌های خرسند نسبت به زن و شوهرهای ناخرسند از زندگی جنسی خود خشنودترند و رابطه جنسی بیشتری دارند.

۵. وظایف مختص شوهر

شوهر به عنوان یک عضو خانواده وظایف اختصاصی دارد که انجام آنها می‌تواند استحکام خانواده را افزایش دهد. این وظایف عبارتند از: مدیریت خانواده، تأمین اقتصاد خانواده و هدایت معنوی.

۵-۱. مدیریت خانواده

به فرموده رسول گرامی اسلام ﷺ هر اجتماعی مدیر و سرپرست لازم دارد و براساس ویژگی‌ها و توانایی‌های ذاتی مرد و زن این مسئولیت بر عهده مرد است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «مرد سرپرست و خدمتگزار زن است به دلیل برتری و مزایایی که خداوند در وجود او قرار داده و نیز از این نظر که تهیه هزینه زندگی خانواده بر عهده اوست» (نساء: ۳۴). طبق این آیه علاوه بر وظیفه سرپرستی و مدیریت خانواده به زیرشاخه‌های وظیفه مرد نیز اشاره شده است.

۵-۲. تأمین اقتصاد خانواده

در بیان امام رضا علیه السلام تأمین معاش زندگی با جهاد در راه خدا مقایسه شده است. امام رضا علیه السلام می‌فرماید: «کسی که از فضل خدای عزوجل به دنبال خرج زندگی اهل و عیال خود باشد، اجرش از کسی که در راه خدا به جهاد پرداخته، بیشتر است» (کلینی، ۱۳۶۵، ۸۸/۵).

۵-۳. هدایت معنوی

یکی دیگر از شاخه‌های وظیفه مرد، هدایت معنوی خانواده است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «ای کسانی که که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست، نگه دارید». (تحریم: ۶) بنابراین، مرد وظیفه سنگین‌تری دارد. او مسئول هدایت خانواده خویش است. علامه مجلسی در در بحارالانوار این وظیفه را دعوت همسر و فرزندان به عبارت پروردگار، یاد دادن فرایض دینی و نهی از منکرات و تشویق به اعمال نیک بیان کرده‌اند. از نظر روان‌شناسی همدلی از جمله علایق مردان در روابط زناشویی است. آنها دوست دارند نقطه نظراتشان مورد توجه قرار گیرد و ترجیح می‌دهند همسرشان آنها را بی‌قید و شرط پذیرا باشند. این علاقه مردان از جمله وظایف مردان در رابطه زناشویی نیز تلقی می‌شود. همان مدیریت و سرپرستی مرد را بیان می‌کند. البته بهتر است زنان به‌طور مستقیم انتقادهای خود را مطرح نکنند. بحث کردن و تحسین کردن صحبت‌های آنها به حل مسئله کمک خواهد کرد.

۶. وظایف مختص زن

زن به‌عنوان یک عضو خانواده وظایف و نقش‌هایی دارد که انجام آنها می‌تواند استحکام خانواده را افزایش دهد. این وظایف عبارتند از: تمکین و اطاعت از شوهر، هماهنگی در فعالیت‌های خارج منزل، حفظ اموال شوهر، مدیریت منزل.

۶-۱. تمکین و اطاعت از شوهر

تمکین با توجه به معنای لغوی آن قبول کردن و پذیرفتن فرمان کسی و نیرو و قدرت دادن است. (عمید، ۱۳۹۰، ص ۴۱۵) و دو معنی عام و خاص دارد. معنی خاص آن امکان بهره‌وری جنسی شوهر

به‌طور متعارف و معنی‌عام آن شامل همه وظایف زن می‌شود. تمکین در امور جنسی اهمیت خاصی دارد. بنابراین، پیامبر گرامی اسلام فرمود: «نمازتان را طول ندهید تا شوهر را از کامروایی مشروعش منع نکنید» (مجلسی، ۱۴۰۴، ۸/۳۶۲).

۶-۲. هماهنگی در فعالیت خارج از منزل

یکی دیگر از وظایف زن این است که بدون اجازه همسرش از خانه خارج نشود. این وظیفه در راستای پذیرش مدیریت مرد است. پیامبر گرامی اسلام ﷺ بر باب حق شوهر بر زن می‌فرماید: «اینکه بدون اجازه شوهرش از خانه بیرون نرود و اگر بدون اجازه بیرون رفت، ملائکه آسمان و زمین و ملائکه رحمت و غضب الهی، او را لعنت می‌کنند تا وقتی که به خانه برگردد» (کلینی، ۱۳۶۵، ۵/۵۰۷). انسان در دیگر روابط و مجموعه‌ها نیز با پذیرش قوانین آن، موظف به رعایت قوانین آن مجموعه است حتی اگر بعضی قوانین را نپسندد. در صورت مخالفت می‌توان تلاش در تغییر بهبودی آن کرد و مخالفت صریح نوعی قانون‌شکنی محسوب می‌شود. حال اگر مدیریت برای مرد پذیرفته شود اطاعت از خروج منزل نیز در راستای همین باید پیگیرد. در خانه‌ای که محبت و مودت باشد، زن و شوهر همواره تلاش می‌کنند که این اصول مهم را به‌صورت منعطف رعایت کنند.

۶-۳. حفظ اموال شوهر

دیگر وظیفه زن، نگهداری از اموال شوهر است. قرآن کریم می‌فرماید: «زن صالح و درستکار همواره مطیع شوهر خود هستند و در غیاب او حقوق وی را نسبت به حقوقی که خدا برای آنان قرار داده، حفظ می‌کنند» (نساء: ۳۴) همچنین پیامبر اکرم فرمود: «زن در خانه شوهر صدقه ندهد مگر به اجازه او» (کلینی، ۱۳۶۵، ۵/۵۰۷). یکی از عوامل استحکام روابط اعتماد طرفین است. حال اگر یکی از طرفین خیانت کند پایه‌های این استحکام را سست می‌کند و زن که نقش تدبیر در منزل را دارد در صورت سوء استفاده از اعتماد همسر، خانواده را به‌سمت تزلزل پیش می‌برد.

کار در خانه برای زن، از نظر قانونی لازم نیست، ولی برای اداره هرچه بهتر خانه و کمک به شوهر در مدیریت خانواده، امری بسیار مهم و حیاتی است. (حیدری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۳) امام صادق علیه السلام از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل می‌کند: «هر زنی که در خانه همسرش چیزی را جابه‌جا کند تا امور خانه را سامان دهد خداوند به او نظر لطف خواهد داشت و آن کس که مورد لطف و عنایت ذات مقدس ربوبی باشد، عذاب نخواهد داشت» (عاملی، ۱۴۰۴، ۴۹/۱۴). انسان به طور فطری برای ابراز علاقه و سپاسگزاری از زحمات دیگران میل به پاسخ‌گویی با الفاظ و رفتار دارد. زنگ نیز یکی از کارهایی که برای ابراز علاقه به همسر و زندگی انجام می‌دهد اداره خانه به نحو احسن از طرف دیگر این رفتار نیز واکنش مثبت نیز از سوی همسر را به همراه دارد. که این کنش و واکنش باعث محکم شدن رشته انس و الفت بین آنها می‌شود. البته گاهی این اتفاق نمی‌افتد و باید دنبال علت گشت نه اینکه آن را به گونه‌ای که خودمان دوست داریم تفسیر کنیم چون زمینه‌ی جدال و بحث و گفت‌وگو می‌شود و باعث درمان مشکل نمی‌شود.

۷. نتیجه‌گیری

استحکام خانواده یکی از مباحث اساسی خانواده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که عوامل مختلف بر استحکام خانواده نقش دارد. پژوهش‌های دیگر به عواملی مثل حقوق بانوان، نقش فرزند، مثبت‌اندیشی، خوش‌بینی، مسائل اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی اشاره داشته‌اند. پژوهش حاضر بر پایه منابع اسلامی نقش وظایف زن و شوهر را در استحکام خانواده برجسته کرده است. این وظایف در چهار دسته کلی: وظایف پیش از ازدواج، وظایف مشترک پس از ازدواج، وظایف مختص شوهر و وظایف اختصاصی زن دسته‌بندی شده است. هر کدام از این وظایف نقش مهمی در استحکام خانواده دارد. وظایف پیش از ازدواج زمینه را برای شکل‌گیری یک خانواده مستحکم فراهم می‌کند؛ زیرا یکی از عواملی که زمینه‌ی تزلزل خانواده را فراهم می‌کند، انتخاب نامناسب زن و شوهر است. وقتی زن و شوهر از ابتدا براساس انتخاب نامناسب کنار هم

قرار گیرند یعنی، دو نفر کنار هم قرار می‌گیرند که سنخیت و همخوانی ندارند. در نتیجه خانواده دوام پیدا نمی‌کند، اما با رعایت این وظایف از این تزلزل جلوگیری می‌شود.

دسته دوم وظایف مشترک زن و شوهر پس از ازدواج است که بر تأمین نیازهای مشترک استوار است. زن و شوهر در فضای خانواده احتیاج دارند که نیازهای انسانی آنها شامل احترام، پاکیزگی، برخورد انسانی و فضای تفاهم و همکاری ارضا شود. انجام وظایف مشترک این نیازها و همچنین نیازهای جنسی را برآورده می‌کند. وقتی این نوع از نیازهای افراد در درون خانواده ارضا شود، خانواده از تزلزل نجات پیدا کرده و مستحکم می‌شود.

دسته سوم وظایف مربوط شوهر است. انجام این وظایف مدیریت خانواده، معنویت خانواده و اقتصاد خانواده را تأمین می‌کند. با برآورده شدن این جنبه از نیازهای خانواده به استحکام و تحکیم آن افزوده می‌شود. یکی از عوامل تزلزل خانواده ضعف اقتصادی و دیگری ضعف مدیریت و سوم ضعف معنوی آن است. با انجام این وظایف این ضعف‌ها برطرف می‌گردد و خانواده از تزلزل نجات پیدا کرده و به سوی استحکام حرکت می‌کند.

دسته چهارم وظایف اختصاصی زن است که انجام وظایف او مدیریت درونی خانواده، نیازهای جنسی مدیریت و محافظت از سرمایه خانواده را برآورده می‌سازد. زمانی که خانواده در درون منزل به خوبی تدبیر شود، سرمایه آن حفظ گردد و اسرار آن به بیرون درز نکند بر استحکام آن افزوده می‌گردد.

بحث وظایف زن و شوهر در قالب نظریه نقش‌ها قابل تبیین است. نظر نقش‌ها بر وظایف هر کدام از زن و شوهر تأکید می‌کند. وقتی نقش‌ها به خوبی روشن باشد و هر کدام از اعضای خانواده به انجام وظایف و نقش‌های خود مبادرت ورزد، خانواده از تزلزل نجات یافته و به سوی استحکام حرکت می‌کند.

فهرست منابع

- * قرآن کریم
- * نهج البلاغه
- ۱. افروز، غلام علی، و خانبانی، مهدی (۱۳۸۶). همسران برتر، فرزندآوری و نقش آن در استحکام جایگاه خانواده. نشریه روان شناسی و دین، شماره ۲۲، ۱۱۵-۱۲۲.
- ۲. بنی اسدی، رضا (۱۳۹۹). نقش زن در استحکام خانواده با الگوگیری از فرهنگ غنی اسلامی. نشریه زن و فرهنگ، شماره ۴۵، ۷۸-۹۶.
- ۳. پناهی، علی احمد (۱۳۸۹). نقش التزام به آموزه های دینی در تربیت و استحکام خانواده. نشریه معرفت اخلاقی، ۲(۱)، ۷۷-۹۶.
- ۴. حر عاملی، شیخ محمد (۱۰۴۹). وسائل شیعہ. قم: موسسه آل البيت.
- ۵. حسن زاده، صالح (۱۳۹۲). عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی. پژوهش نامه معارف قرآنی، ۱۵(۴)، ۴۵-۶۸.
- ۶. حسین خانی، هادی (۱۳۸۶). چشم اندازی بر اصول گزینش همسر و نقش آن در تحکیم خانواده در مجموعه مقالات تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع).
۷. حکمت نیا، مطهره، و بهادری جهرمی، ثمنه (۱۳۹۵). بررسی نظریه تفکیک نقش ها در خانواده. نشریه مطالعات علوم اجتماعی، ۲(۲)، ۲۸-۳۶.
- ۸. حیدری، مجتبی (۱۳۸۵). دینداری و رضامندی خانوادگی. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع).
۹. خوانساری، آقا جمال (بی تا). شرح غررالحکم و دررالحکم. تهران: دانشگاه تهران.
- ۱۰. دامن پاک مقدم، ناهید (۱۳۸۶). بررسی تأثیر حقوق مالی بانوان در استحکام خانواده. مجموعه مقالات تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع).
۱۱. دانیلو، آندرو مورالی (۱۳۸۳). جامعه شناسی روابط جنسی. مترجم: پویان، حسین. تهران: انتشارات توس.
- ۱۲. رحیمی، مرتضی (۱۳۹۲). نقش رزق حلال در استحکام نهاد خانواده در سیره و سخن امام رضا (ع). نشریه فرهنگ رضوی، ۲(۱)، ۱۲۵-۱۵۳.
- ۱۳. رشیدپور، مجید (۱۳۷۳). تعادل و استحکام خانواده. تهران: اطلاعات.
- ۱۴. رمضان نرگسی، رضا (۱۳۸۶). نگاهی بر نقش توسعه در افزایش طلاب و انحلال خانواده. مجموعه مقالات تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع).
۱۵. سالاری فر، محمدرضا (۱۳۹۶). روان شناسی اجتماعی (با نگرش به منابع اسلامی). پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ۱۶. شاملی، عباسعلی (۱۳۸۶). آسیب شناسی روابط زن و شوهر در یک جامعه دینی. مجموعه مقالات تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع).
۱۷. شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۶). نقش فرزند در استحکام خانواده و بهداشت روانی خانواده. مجموعه مقالات تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع).
۱۸. شریفی، منیره، پرچم، اعظم، و فاتحی زاده، مریم السادات (۱۳۹۶). بررسی خوش بینی و تبیین جایگاه آن در استحکام خانواده. نشریه روان شناسی و دین، شماره ۳۸، ۶۱-۸۴.
- ۱۹. شعبان پوریچا، موسی، و وثوقی، منصور، و کلدی، علیرضا (۱۳۹۷). تبیین نقش شبکه خویشاوندی در استحکام خانواده هسته ای (مطالعه موردی: شهر تهران). نشریه پژوهش های انتظامی-اجتماعی زنان و خانواده، ۱۰(۱)، ۸۱-۹۶.

۲۰. طبرسی، فضل بن حسن (بی تا). مکارم الاخلاق. قم: انتشارات فراهانی.
۲۱. عمید، حسن (۱۳۹۰). فرهنگ عمید. تهران: نشر امیرکبیر.
۲۲. غلام پور، محمد، و سکین عبدالغنی، اسامه (۱۳۸۸). عوامل تحکیم و تقویت نظام خانواده. نشریه راه تربیت، شماره ۹، ۱۲۴-۹۱.
۲۳. کارل، الکسیس (۱۳۸۴). انسان موجود ناشناخته. مترجم: شکیبایور، عنایت الله. تهران: انتشارات تأیید.
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵). الکافی. تهران: دارالکتاب الاسلامیه.
۲۵. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴). بحار الانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
۲۶. مجلسی، محمد تقی (۱۴۰۶). روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه. قم: مؤسسه اسلامی کوشانپور.
۲۷. مطهری، مرتضی (۱۳۶۹). نظام حقوق زن در اسلام. قم: انتشارات صدرا.
۲۸. مغربی، قاضی نعمان (۱۳۸۳). دعائم الاسلام. قاهره: دایره المعارف.
۲۹. مؤذنی، اعظم، رکن الدینی، سید حسین (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی نقش وفاداری در استحکام خانواده در تمدن یونان و اسلام. نشریه پژوهش نامه اخلاق، شماره ۴۸، ۷۵-۹۸.
۳۰. نجفی، محمد، هاشمیان، نفیسه، سلطانی نژاد، سمانه، و نصرتی هشی، کمال (۱۳۹۵). ساده زیستی در آموزه های دینی و نقش آن در استحکام خانواده. نشریه پژوهش های اجتماعی اسلامی، شماره ۱۱۱، ۹۵-۱۲۶.
۳۱. نظری توکلی، سعید (۱۳۸۹). بررسی نسبت میان پوشش بانوان و استحکام خانواده در آموزه های دینی. نشریه فقه و اصول، شماره ۸۴، ۱۵۳-۱۸۴.
۳۲. نوری، اعظم (۱۳۸۹). عوامل تضعیف استحکام خانواده. نشریه طهورا، شماره ۶، ۸۷-۱۱۴.
۳۳. نوری، نجیب الله (۱۳۸۸). نقش مثبت اندیشی در استحکام خانواده. نشریه راه تربیت، شماره ۹، ۷۳-۹۰.